

Metod Berlec

Zgodovinska koalicija Demos

Demos – to besedo je pred koncem leta 1989 na Slovenskem poznal le malokdo. V Velikem slovarju tujk iz leta 2002 piše: »Demos (grško): 1. v stari Grčiji ljudstvo v nasprotju z aristokracijo oziroma svobodni, polnopravni državljani razen sužnjev; 2. narod, nacija; ljudstvo, svet, ljudje kot narod.«

Danes je v Sloveniji drugače. Besedo Demos pozna skoraj vsak, vendar večinoma v drugačnem pomenu. Demos je danes sinonim za koalicijo strank, ki je sestavljala prvo demokratično vlado v Sloveniji po drugi svetovni vojni in je slovenskemu narodu izbojevala samostojno državo Republiko Slovenijo.

Temelj Majniška deklaracija

Demos (Demokratična opozicija Slovenije) je bila koalicija strank, ki so imele za svoje izhodišče Majniško deklaracijo iz leta 1989, in sicer uvedbo večstrankarskega parlamentarnega sistema in izoblikovanje suverene države slovenskega naroda. Ta dva cilja je koalicija Demos dosegla in se s tem za vedno zapisala v zgodovino.

In kaj je pisalo v Majniški deklaraciji iz leta 1989? »Nesporazumi, provokacije in tudi odkrite sovražnosti, ki jih danes doživljajo Slovenci v Jugoslaviji, nas prepričujejo o prelomnosti sedanjega zgodovinskega trenutka in nas obvezujejo, da v jasni obliki izrečemo svojo voljo, iz katere sledijo dejanja v prihodnosti. Podpisniki te listine izjavljamo in sporočamo:

- da hočemo živeti v suvereni državi slovenskega naroda;
- kot suverena država bomo samostojno odločali o povezavah z južnoslovanskimi in drugimi narodi v okviru prenovljene Evrope;
- glede na zgodovinska prizadevanja slovenskega naroda za politično samostojnost je slovenska država lahko utemeljena le na:
 - spoštovanju človekovih pravic in svoboščin,
 - demokraciji, ki vključuje politični pluralizem,
 - družbeni ureditvi, ki bo zagotavljala duhovno in gmotno blaginjo v skladu z naravnimi danostmi in v skladu s človeškimi zmožnostmi državljanov Slovenije.«

Nastanek Demokratične opozicije Slovenije

Slovenska pomlad se je razživela v drugi polovici osemdesetih let prejšnjega stoletja. Enega svojih vrhuncev je dosegla maja 1988, ko je takratna komunistična Služba državne varnosti oziroma zvezna vojaška Kontraobveščevalna služba aretirala Janeza Janšo, Ivana Borštnerja, Davida Tasiča in Francija Zavrla. Vsesplošni protest proti temu se je odrazil v ustanovitvi Odbora za človekove pravice pod vodstvom Igorja Bavčarja. Zveza komunistov Slovenije pod vodstvom Milana Kučana je bila prisiljena stopiti korak nazaj, vsaj delno zavarovati slovenske interese in priznati, da je Jugoslavija v krizi ter da je enopartijski sistem izpraznjen in preživet. Začela je tako imenovani sestop z oblasti. Že leta 1987, ob stavki v Litostroju, je bila dana pobuda za ustanovitev socialdemokratske stranke; leta 1988 je bila ustanovljena Slovenska kmečka zveza, ki je bila bolj stanovska zveza. Prva prava politična stranka – Slovenska demokratična zveza – je nastala v začetku leta 1989. Sledila je ustanovitev Socialdemokratske zveze Slovenije in nato Slovenskega krščansko-socialnega gibanja, ki se je kasneje preimenovalo v Slovenske krščanske demokrate.

Predstavniki Demokratične opozicije Slovenije (Demos). Od leve proti desni (sedijo) Andrej Magajna, Jože Pučnik, Silvester Plahutnik, Katja Boh, Ivan Oman; (stojijo) Dušan Plut, Rajko Pirnat, Marjan Podobnik, Dimitrij Rupel, Leo Šešerko in Hubert Požarnik.¹

¹ Več avtorjev. 1996. *Slovenska kronika XX. stoletja – 1. izdaja*. Ljubljana: Nova revija, 428.

Slovenska demokratična zveza, Slovenski krščanski demokrati in Socialdemokratska zveza Slovenije so v začetku decembra 1989 s podpisom sporazuma ustanovili Demokratično opozicijo Slovenije, kratko imenovano Demos. V izjavi za javnost so zapisali, da je Demos združenje političnih organizacij, ki bodo skupaj nastopile na skupščinskih volitvah prihodnje leto, pri tem nastopu pa bo z njim sodelovala tudi Kmečka zveza Slovenije. »Poleg ustanovnih članic se lahko Demosu priključijo tudi druge politične organizacije, ki sprejemajo Majniško deklaracijo 1989 in podpišejo sporazum. Demos ima tudi skupen volilni program, njegovo izhodišče je Majniška deklaracija 1989 in ki temelji na suverenosti države slovenskega naroda, parlamentarni demokraciji ter spoštovanju človekovih pravic in svoboščin. Demos ima predsedstvo, ki ga sestavljajo predstavniki vseh organizacij članic. Predsedstvo izvoli predsednika predsedstva, lahko pa tudi enega ali več podpredsednikov. Demos se organizira tudi na ravni

občinskih in drugih lokalnih organizacij članic. Lokalne organizacije bodo oblikovale svoje organe in svoj podrobni volilni program, ki bo izhajal iz programa Demosa.« Natančen program Demosa je nastal pred prvimi demokratičnimi volitvami spomladi leta 1990. Predsednik Demosa je postal dr. Jože Pučnik.

Demos se je 8. januarja 1990 razširil na pet strank (Slovenski krščanski demokrati, Slovenska demokratična zveza, Socialdemokratska zveza Slovenije, Kmečka zveza Slovenije in Zeleni Slovenije), ki so podpisale sporazum o ustanovitvi, imenovan »DEMOS – ZDRUŽENA

Sestanek vodilnih predstavnikov Demosa: Slovenske demokratične zveze, Socialdemokratske zveze Slovenije, Slovenskih krščanskih demokratov, Kmečke zveze Slovenije in Zelenih Slovenije¹

¹ Več avtorjev. 1996. *Slovenska kronika XX. stoletja – 1. izdaja*. Ljubljana: Nova revija, 435.

OPOZICIJA«. Pred volitvami se je Demosu pridružila Samostojna obrtniška stranka (SOS), ki se je kasneje preimenovala v Liberalno stranko. Pridružila se mu je tudi stranka upokojencev Sivi panterji, ki pa na volitvah ni dobila nobenega poslanca in v Demosu ni imela vpliva. Tako je bil Demos v začetku leta 1990 koalicija petih enakopravnih strank, po volitvah pa šestih.

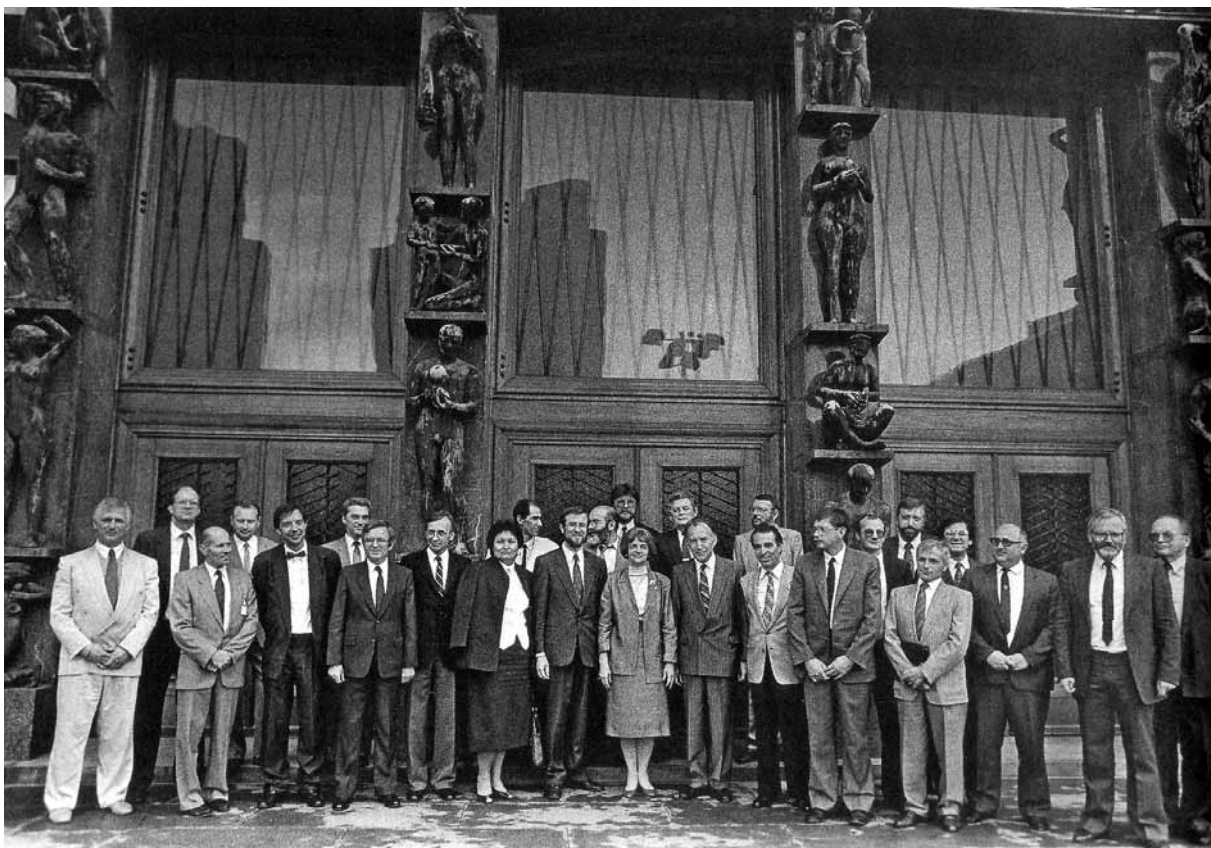
Pomen Demosa za slovenski narod

Kot piše Janez Janša v svoji knjigi *Premiki*, je Demos nastal kot rezultat spoznanja skupnega interesa, ki je bil pred vsemi na novo oblikovanimi strankami. Ta skupni cilj je bil parlamentarni politični sistem, v katerem bi lahko stranke enakopravno tekmovala med seboj za naklonjenost volivcev. Drugi in prav tako pomemben razlog za ustanovitev Demosa je bil podrejeni položaj novih strank v bližajoči se predvolilni kampanji. Niso imele ne denarja ne vpliva na osrednje medije in imele so premalo političnih izkušenj. Komunistični partiji se je, potem ko je bila v volitve že prisiljena, z njimi mudilo. Po eni strani je hotela tako izkoristiti organizacijsko prednost pred opozicijo, saj je imela organizacije povsod, tudi v podjetjih, po drugi strani pa čim bolj unovčiti kapital, ki ga je dobila z odhodom iz jugoslovanske partijske organizacije in nekaterimi drugimi potezami proti Beogradu, ki jih je slovenska javnost sprejemala zelo naklonjeno.

Prvaki opozicijskih strank (SDZS France Tomšič oziroma nato dr. Jože Pučnik, SKD Lojze Peterle, SDZ Dimitrij Rupel oziroma v času nastanka Demosa Hubert Požarnik, SKZ Ivan Oman in ZS Dušan Plut) so čutili, da so povezani močnejši. Mnogi Slovenci, ki se niso hoteli strankarsko opredeljevati, so našli v Demosu ime za alternativo obstoječemu režimu in so ga podpirali tudi zato, ker je bila v njem izražena njihova osebna želja po spremembi in zavračanje vsega, kar so doživeli slabega v preteklih desetletjih.

Eden najpomembnejših razlogov, ki so privedli k oblikovanju koalicije, je seveda bil, da bi se končal partijski monopol, ki je obvladoval slovensko družbo vse od konca druge svetovne vojne. Prav tako pa so le združene »mlade« demokratične sile verjele, da bodo lahko dosegle večje tektonske premike v

Demosovo vlado, takrat še Izvršni svet Socialistične republike Slovenije, so sestavljali predsednik Lojze Peterle, podpredsedniki Jože Mencinger, Matija Malešič in Leo Šešerko ter člani Marko Kranjec, Janez Janša, Igor Bavčar, Rajko Pirnat, Jožica Puhar, Igor Umek, Stane Stanič, Lojze Janko, Dimitrij Rupel, Miha Jazbinšek, Miha Tomšič, Izidor Rejc, Maks Bastl, Ingo Paš, Viktor Brezar, Jože Osterc, Marjan Kranjc, Franc Godeša, Katja Boh, Peter Tancig in Janez Dular.¹

slovenskem prostoru in slovenskemu narodu priborile večjo samostojnost. To se je tudi zgodilo. Koalicija Demos je zmagala na volitvah. Med strankami znotraj Demosa so največ glasov dobili Slovenski krščanski demokrati, zaradi česar je njihov predsednik Lojze Peterle postal tudi predsednik vlade.

Največji uspeh koalicije Demos je bila uspešna izpeljava projekta nastanka samostojne in neodvisne države Slovenije. 25. junija 1991 je slovenska skupščina razglasila samostojnost. Dan kasneje je bila slavnostna proslava in dvignila se je nova zastava komaj rojene slovenske države.²

¹ Več avtorjev. 1996. *Slovenska kronika XX. stoletja – 1. izdaja*. Ljubljana: Nova revija, 436.

² Več avtorjev. 1996. *Slovenska kronika XX. stoletja – 1. izdaja*. Ljubljana: Nova revija, 464.

Demosova vlada pod vodstvom Lojzeta Peterleta, ki je oblast prevzela spomladi 1990, je poskrbela za prehod iz enopartijskega v pluralni demokratični družbeni sistem. Koalicija Demos je odigrala odločilno vlogo pri odločitvi za plebiscit, na katerem smo se Slovenci 23. decembra 1990 z veliko večino odločili za življenje v samostojni državi. Prav tako sta koalicija Demos in njena vlada odigrali odločilno vlogo pri izpeljavi projekta samostojne države: sprejetje potrebne zakonodaje in ukrepov za nastanek samostojne države, razglasitev samostojne države Republike Slovenije 25. junija 1991, ki je svoj vrhunec dosegla z vojno za Slovenijo (ta je bila uspešno izbojevana pod vodstvom obrambnega ministra Janeza Janše in ministra za notranje zadeve Igorja Bavčarja), ter kasneje mednarodno priznanje mlade države konec leta 1991 in v začetku leta 1992.

Konec decembra 1991 se je Demos kljub prepirom nepričakovano na vrat na nos »samorazpustil«. Na sliki v Dolskem: Igor Bavčar, Franc Golja, Dušan Plut, Jože Pučnik, Ivan Oman in Lojze Peterle.¹

¹ Več avtorjev. 1996. *Slovenska kronika XX. stoletja – 1. izdaja*. Ljubljana: Nova revija, 488.

Vzroki za razpad Demosa

Danes lahko rečemo, da je Demos uresničil željo vseh Slovencev, to je ustanovitev samostojne in neodvisne države Slovenije, ni pa izpeljal potrebnih gospodarskih reform za pravo tržno gospodarstvo. Ni mu uspelo povsem pretrgati popkovine nekdanjega komunističnega sistema z novimi »demokracijskimi časi«, ker je prehitro izgubil oblast, saj je kmalu po osamosvojitvi začel razpadati. V ospredju je bil predvsem razkol znotraj Slovenske demokratične zveze, ki je razpadla na Narodne demokrate in Demokrate Slovenije. Uradno se je Demos razpustil konec decembra 1991.

Demosova vlada je padla 22. aprila 1992, ko je bila Peterletovi vladi v tretjem poskusu izglasovana nezaupnica in Demosove koalicije je bilo konec tudi v praksi. Še naprej pa je Demos živel na lokalni oziroma občinski ravni. Vzroki za razpad Demosa so različni. Danilo Slivnik v svoji knjigi *Kučanov klan* pravi, da je za razpad kriv Kučanov klan, ki si je pridobil na svojo stran nekatere pomembne ljudi znotraj Demosa (Spomenka in Tine Hribar, Dimitrij Rupel, France Bučar in Igor Bavčar). Tine Hribar v enem od svojih člankov piše, da so zanj krivi narodni demokrati in Lojze Peterle, ki je postavljaj v ospredje samo svoje strankarske interese. France Bučar v svoji knjigi *Ujetniki preteklosti* piše, da ima levji delež za razpad vodstvo krščanskih demokratov – njihovo prizadevanje, da bi se polastili Demosa in tako uveljavili politične zamisli iz preteklosti, celo na koreninah nekdanjega domobranstva. To je po njegovo zadelo na tolikšen odpor vseh tistih, ki se niso hoteli odpovedati samim sebi in en vzorec totalitarnega podrejanja iz časov rdeče vladavine zamenjati za novega, le drugačne barve, da v njegovih okvirih preprosto niso mogli več vzdržati. Pri tem Bučar pretirava, saj so bile stranke izvoljene na demokratičnih volitvah, tudi krščanski demokrati, in niso imele takih namenov. Logično pa je bilo, vendar ne za vse, da Demosova desnosredinska vlada pomeni prehod iz socializma v demokratični tržni sistem in hkrati tektonski premik v slovenskem političnem prostoru bolj na desno, kjer je slovenski narod, gledano zgodovinsko, vedno bil, česar pa veliko ljudi ni moglo sprejeti. Pomembno so k razpadu te

koalicije pripomogle tudi čisto osebne zamere med nekaterimi vodilnimi predstavniki koalicije, na primer med predsednikom vlade Lojzetom Peterletom in zunanjim ministrom Dimitrijem Ruplom. Ali kot je rekel tudi predsednik Demosa Jože Pučnik: naivnost, da so se nekdanji komunisti spremenili na bolje in bo z njimi mogoče sodelovati v novi vladi.

Za konec

Kot piše filozof Tine Hribar v članku *Postdemosovska Slovenija*, brez Demosa ne bi bilo parlamentarnih volitev spomladi 1990; torej tudi do legitimne oblasti, ki je zamenjala totalitarno oblast komunističnega režima, ne bi prišli, če se slovenska opozicija ne bi združila v Demos. Enako velja za osamosvojitve Slovenije: brez Demosa ne bi bilo mogoče uveljaviti zamisli o plebiscitu kot obliki narodove odločbe. In brez vodilnih Demosovih politikov ne bi bilo tiste politične volje, ki je zbrala moč za razglasitev suverene neodvisnosti Republike Slovenije in nato za obrambo slovenske države pred invazijo jugoslovanske armade. A ta volja do moči ni bila samo zadeva Demosa, marveč stvar slovenskega naroda in vseh parlamentarnih strank. Oprta je bila na narodno soglasje, že izpričano na plebiscitu. To narodno soglasje je bilo tisto, ki nam je 15. januarja 1992 prineslo mednarodno priznanje. To mednarodno priznanje ni samo priznanje Slovencev kot naroda, temveč hkrati tudi potrditev slovenske državnosti, naše zmožnosti, da v obstoječem mednarodnem prostoru nastopamo kot subjekt, kot nacija.

Za konec lahko rečemo, da je Demos nastal v pravem času, na pravem mestu in svojo izredno pomembno vlogo odlično odigral.

In Demos na Kamniškem?

Približno primerljivo z dogajanjem na nacionalni ravni je bilo politično življenje na lokalni ravni v Kamniku. V tem mestu so drzni srednješolci že leta 1985 na predvečer jugoslovanskega dneva republike 29. novembra popisali Kamnik, vključno z občinsko zgradbo, z grafiti »Samostojna Slovenija« in podobnimi gesli. Sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja smo bili priče pojavom civilnih iniciativ, ki so nastale spontano zunaj nadzora enopartijske oblasti. Znano je samoorganiziranje civilne družbe v Novem trgu v Kamniku leta 1986, ko so se krajani organizirali zoper namero takratne občinske garniture, ki je želela s pomočjo nacionalizacije stavbnih zemljišč, tudi že pozidanih in kultiviranih, pridobiti zemljišča zase in za svoje zaslužne funkcionarje. Krajanom je takrat uspelo preprečiti nacionalizacijo zemljišč. Čedalje bolj so se organizirali kmetje, naraščalo pa je tudi nezadovoljstvo kristijanov z enopartijsko oblastjo. Hkrati s pojavom novih političnih zvez na nacionalni ravni leta 1989 so nastajali lokalni odbori tudi v kamniški občini. Pri tem so bili med prvimi kamniški socialdemokrati pod vodstvom Franceta Tomšiča in Igorja Podbrežnika. Sledili so ustanovni zbori Zelenih pod vodstvom Branka Novaka, kamniških Slovenskih krščanskih demokratov pod vodstvom Marka Magistra, Milana Windschnurerja, Romana Renerja in Marjete Humar, odbora Kmečke zveze pod vodstvom Toneta Hočvarja ter kamniškega odbora Slovenske demokratične zveze pod vodstvom Toneta Steleta in Matevža Skamna. Predsednik kamniškega Demosa je postal mladi in prodorni Igor Podbrežnik. Spomladi 1990 je na nacionalni in tudi na občinski ravni zmagal Demos. So se pa tudi kamniški demosoenci soočali s podobnimi problemi kot demosoenci na državni ravni – z nagajanjem starih oblastnikov in s pomanjkanjem primernih kadrov, ki bi prevzeli oblast v kamniški občini. Imeli so večino v novoizvoljeni skupščini, ne pa v dveh zborih. Kljub temu je vodstvo skupščine zasedel predstavnik starih sil Maksimiljan Lavrinc, vodstvo izvršilne oblasti pa Demos oziroma Marija Sitar, kmalu zatem pa Miha Novak, ki je kamniški izvršni svet vodil dve leti. Kamniški Demos je sicer zdržal precej dlje kot Demos na državni ravni, kljub temu pa mu ni uspelo pretrgati starih povezav, ki so se delno ohranile do današnjih dni.

Vodstvo Demosa brez podpore na lokalni ravni in brez vstopa demokratične opozicije tudi v lokalne oblastne strukture ne bi moglo izpolniti ključne naloge – osamosvojitve Slovenije. Pri vsem tem, demokratizaciji in osamosvojitvi, je torej pomembno vlogo odigral tudi kamniški Demos. Ne nazadnje prav iz Kamnika izhaja prvi predsednik Socialdemokratske zveze Slovenije France Tomšič.

Podrobneje o tem govorijo akterji dogodkov v posameznih člankih v zborniku *Demos na Kamniškem*. Kot Kamničan, doma prav iz središča tega lepega in starega mesta, sem jim hvaležen za vse, kar so naredili za Kamnik v tistih prelomnih časih. Kljub temu se mi zdi, da čas za dokončanje takrat začetega dela šele prihaja.

O avtorju

Metod Berlec je rojen Kamničan. Po izobrazbi je profesor zgodovine in geografije. Je glavni in odgovorni urednik revije *Demokracija*.

Viri

- Berlec, Metod; Repe, Božo. 1998. *Koalicija Demos in njena vloga: diplomatska naloga*. Ljubljana: [M. Berlec].
- Različni avtorji. 1996. *Slovenska kronika XX. stoletja, 1941–1995 – 1. izdaja*. Ljubljana: Nova revija.
- Podbrežnik, Igor. 2002. *Od civilnih družbenih gibanj do prihoda no-ih političnih strank v oblastne organe v kamniški občini*. V: Kamniški Zbornik XVI, str. 15-24.